

EN GRÆSROD

på herrens mark

Af Peter Thielst

"Og synge kan hun heller ikke!" Ordene kom fra min far bagved i øreklapstolen dengang i 60'erne, hvor generationerne endnu var samlet i stuen lørdag aften for at se fjernsyn og fra den sort/hvide skærm blev underholdt med alt fra pausefisk til nye popsangerinder med bobbet hår – musikalske 'sild' til pladeparade. Bemærkningen fra før var aldrig gået, hvis det unge håb havde været en mand; om en sådan spradebasse hed det højst: "Sku' han ikke hellere se at få sig et ordentligt arbejde!"

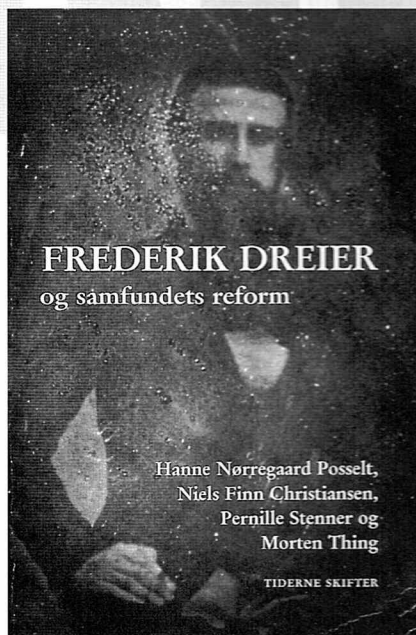
Når kvinder træder ind på mænds domæne og ikke straks er mere geniale, subtile og elementært dygtige end blot på en lidt plat måde fotogene og kønne, så falder fars hammer hårdt, og dommen knytter det ene til det andet, så der ikke er noget tilbage at komme efter. Sådan en nar-røv – og så ser den ikke engang godt ud!

Clara Raphael

Dette lille forspil skal berede vejen til et spring tilbage i tiden på halvanden hundrede år, mere præcist til 1850. Da udkom

– lige før jul, men på titelbladet fremdateret til 1851 – en lille brevroman, *Tolv Breve*, af pseudonymet *Clara Raphael*, protegeret med ømt udgiverforord af Johan Ludvig Heiberg, tidens absolutte oversmagsdommer hvad den skønne kunst angik. Det var den 20-årige Mathilde Fibigers debut, og den markerede sig ved – foruden, oh rædsel, at have en kvinde som forfatter og fortæller – at kredse om kvindens stilling og gøre op med tingenes tilstand.

Helt i overensstemmelse med romantikken er det ikke kvindens økonomiske, juridiske og materielle position, der bekymrer den bevidstgjorte Clara, men hendes åndeligt forarmede vilkår – uden uddannelse, adgang til bøger og respekt som ligeværdig partner i samtaler om livets store spørgsmål. Derfor vier Clara sig til *ideen* og det ideale, åndelige liv, indtil hun løber ind i den unge baron Axel og får et lille varsel om kødets lyst. Den slags går bestemt ikke an i den åndelige emancipations navn, men lykkeligvis kan Axel forstå hendes projekt, så de bliver enige om at indgå en

Hanne Nørregaard Posselt m.fl.:
Frederik Dreier og samfundets reform,
 Tiderne Skifter 2003, kr. 248,00.

Frederik Dreier: *Samlede Skrifter 1-5*,
 udgivet af Hanne Nørregaard Posselt, Niels Finn
 Christiansen, Pernille Stenner og Morten Thing
 for Det Danske Sprog- og Litteraturselskab,
 C. A. Reitzels Forlag 2003, kr. 625,00 (samlet).

kysk og ophøjet ægtepagt for derpå at leve som bror og søster med fokus alene på åndens verden.

Bogen ender således med at gå i kloster og gestalte kønnes ligestilling dér (i troen og ånden er vi alle lige, sagde allerede Paulus). Det var ikke alverden – og da også lidt naivt og latterligt (især for Axel, der vel endnu havde en underkrop; kvindens var elimineret) – men tiden lod sig nu ikke så meget anfægte af dette som af det kritiske potentiale, der klart lagde sig ud med den traditionelle kvinderolle. Med ét var 'kvindespørgsmålet' bragt ind i offentligheden, men når der efter en del polemik faktisk ikke skete noget, hang det sammen med, at det danske samfund endnu ikke besad en egentlig kvindebevægelse – den kom først i 1871 (Dansk Kvindesamfund) – eller havde de tilstrækkelige sociale forudsætninger og forandringer på plads for at kunne gribe bolden og spille den videre i mere afklarede og konstruktive retninger. Men støjen fra Mathilde Fibigers brevroman fik hende dog senere indskrevet i kvindebevægelsens historie som

den agtværdige foregangskvinde: den, der kom for tidligt – og samtidig lidt for sent.

Søren Kierkegaard

Vi er på sporet af Frederik Dreier, der på alle måder kom for tidligt, ikke mindst til de evige jagtmarker (døde som 25-årig i maj 1853), men inden vi når så langt, skal vi rundt om en flittig tænker, der i efteråret 1850 havde fået det tunge værk *Indøvelse i Christendom* fra hånden og nu i december øjensynlig havde god tid til også at læse lidt 'damelitteratur' og følge med i Heibergs stadige forsøg på at gøre sig til damernes ven. Heiberg var "feminin" nok til i sin tid at have introduceret Hegel, medieringens mester *par excellence*, dvs. taget parti for den udjævning og *nivellering*, der nu også skulle gøre sig gældende på kønsforholdets område. Sådan så Kierkegaard det i det mindste. Og i sin dagbog – journal, papirer – gør han straks et udkast til en 'anmeldelse' af *Clara Raphael*, hvis slutord er: "Vil ingen anden påtage sig at værges mod denne

æstetiske leflens indtrængen på religiøsitetens gebet, så vil jeg dog i det mindste ikke have tiet." (Pap.X,3-A678)

Det var en anmeldelse, som ikke skulle nogen steder hen og risikere noget som helst: Kierkegaard tav – dagbogsoptegnelsen var alt. Man forstår ham godt, for hans karriere var faktisk – og ikke særlig elegant – begyndt med en indsigelse i en kønspolitisk debat, hvis scene var J. L. Heibergs tidsskrift *Kjøbenhavns flyvende Post*, og hvis anledning var, at Heiberg til en række filosofiske forelæsninger selv eksplicit havde indbudt "dannede damer", som kunne "forskønne kredsen med deres nærværelse" og "deltage i foredragets alvorlige undersøgelse". Vi er tilbage i 1834, hvor Heiberg ganske liberalt gav student Peter Engel Lind spalteplass til at tale imod denne 'trend', og efterfølgende gav student Søren Aabye Kierkegaard lejlighed til at indrykke 'Ogsaa et Forsvar for Qvindens høie Anlæg' for ironisk at procedere for kvindens – siden Evas tid – særlige anlæg for 'gardin-prædikener' og lignende. Meget morsomt, hvis man hører til dem, der ler ad Finn Nørbygaard!

Nu, en lille snes år senere, var det *Clara Raphael*, der gjorde fordring på opmærksomhed, og Kierkegaard er atter i sit ironiske hjørne, hvor alt det for Clara ophøjede drives *ad absurdum* eller direkte latterliggøres – ikke mindst at hun *leger kristendom*, dvs. sætter en hellig glorie over sine sentimentale, smålige betragtninger om pænhed, ærbarhed og hjemmegjort idealitet (lighedstanken), mens kristendom ret beset handler om paradokset og springet ud på de '70.000 favne vand', som kun mænd og store ånder kan mestre! Bag hele nedsablingen lå en personlig kval, der har to spor. Også Kierkegaard kæmpede i sin ungdom for at finde "den idé, for hvilken jeg kan leve og dø" (1835; Pap.I-A75), men han kunne i Clara Raphaels emancipationsprojekt kun se en grotesk trivialisering af sin egen ideale stræben: Herregud, hvad rolle spillede kvindespørgsmålet set i forhold til troen og spørgsmålet om eksistentiel sandhed og evig salighed?! Nar-røv – og så ser den ikke engang godt ud...

Den anden frækhed, som den lille Clara

tillod sig, var at lege med kategorien 'enlig stand': ikke som simpel social identifikation (i dag 'single'), men som eksistentiel mulighed af den ekstraordinære slags, som Kierkegaard selv i *Gjentagelsen* (1843) havde betegnet en 'undtagelse' – nemlig den undtagelse, som Gud til enhver tid har brug for for at kunne statuere et eksempel og *indføre ideen*: et menneske 'ofres' (ophøjes) af Gud for på rette vis at virke for ideen. Ét var, hvis en anden gudfrygtig og god mand havde lagt sig op ad denne kategori og vist format; noget andet at en naiv og forvrøvlet pige *nivellerede* det hele ved at gøre Claras absurde og halvt blasfemiske, halvt incestuøse bror/søster-forhold til et sindbillede på den – for ideens skyld! – nødvendige undtagelse.

Ganske morsom, læst her på stor afstand, er dog salutten fra Kierkegaards hånd: "Går man frem ad denne vej, vil det vel ikke vare længe, inden et par mandfolk ønsker at blive ægteviede, hvad der altid er lige så anstændigt, som at en broder og en søster gifter sig." Ja, tænk engang!

Frederik Dreier

I april 1851 udkom i København en lille bog på 72 sider med følgende fanfare på titelbladet: *Blik paa det verdenshistoriske Værk "Clara Raphael" og den derved fremkaldte Damelitteratur. Efter en høi Beskytterindes Ordre af Peter Vandal, academisk og Verdensborger.* Det var den unge mediciner Frederik Dreier (f. 1827), der stod bag, og det var såmænd hans tredje bog – efter *Folkenes Fremtid* og *Fremtidens Folkeopdragelse*, begge fra 1848. Som mange andre i tiden benyttede Frederik Dreier sig af et pseudonym, men ikke for som Kierkegaard at gestalte en personlighed, der var forskellig fra ham selv. Peter Vandal mente og skrev som Frederik Dreier, men navnet signalerede en vis grovkornethed, så læseren var forberedt på hård kritik og kontant afregning, fx når følgende udsagn om Axels ophøjede kærlighed til Clara: "Den er hans eget værk, og skabningen hengiver sig i glad tilbedelse og tilbedende glæde til sin skaber." får følgende ord med på vejen: *Arme skaber, ulykkelige skabning, forfærdelige skaber!* (I,157)

Dreier var en stor sprogrøgter, og flere af hans efterladte manuskripter beskæftiger sig med sprogvidenskabelige emner og om mulighederne for et mere enkelt, almindeligt sprog, der gik til sagen og ikke draperede sig med floskler og æstetisk udtænkte guirlander. Det, der irriterede Dreier ved *Clara Raphael. Tolv Breve*, var nu ikke kun den romantisk-kristelige pomadestil i ærbarhedens åndfulde tjeneste eller den komiske udgang med bror/søster-ægtepagten til forsvar for 'ideen'. Nej, det var først og fremmest ideen selv: det idealistiske svindelnummer med en ligestillingsidé, der alene skulle gælde og omsættes i en åndelig sfære. Hvad bildte sådan en for-kælet eller forskruet pige sig egentlig ind? Hendes "foragt for kvinden af folket" var af et skandaløst omfang: "hun er aristokrat, den fattige kvinde er hende måske næppe et menneske" (I,162) – og uden hende, en frigørelse og ligestilling *fra bunden*, bliver det hele blot en omgang koket pjat.

Frederik Dreier var filosofisk set gennemført materialist, rundet af de franske materialister Holbach, Helvetius, La Mettrie m.fl., afstemt gennem P.J. Proudhon, og af de tyske venstrehegelianere, især Feuerbach og Stirner. Karl Marx nåede aldrig for alvor frem til Dreiers bevidsthed (nævnes dog et par gange), formentlig fordi han i *Filosofiens elendighed* (1847) havde vendt sig polemisk mod forbilledet Proudhon. Set gennem en materialists briller giver det ingen mening at tale om ligestilling mellem kønnene, hvis ikke man starter med økonomien og "den hele sociale reform", der radikalt og *fra grunden af* kan (og skal) ændre betingelserne for socialt samliv og kulturel udvikling: "Således må alle småkritikker gå op i den store almindelige sociale kritik." (I,165)

Det er karakteristisk for Dreiers 'blik på det verdenshistoriske værk' – et polemisk udtryk, der samtidig anerkender rækkevidden i kampen for kønnenes (og klassernes) ligestilling – at det ved siden af en 'vandalisk' persiflage af stil og kysk idealitet *faktisk* tager tråden op fra den dog ret modige Clara og giver kvindespørgsmålet et helt anderledes svar, der retter sig mod *praksis*. Dreier læste – blandt meget andet

– medicin, og heraf kommer nok følgende forslag: "Og til kvindagtighedens grundige udryddelse ville det unægtelig være et godt middel at lade kvinder dissekere, obducere og deslige; det ville fx nok vænne damerne af med at skriges ved synet af en mus..." (I,165) Som tidligere tiders utopiske tænkere, også de socialistiske fra første halvdel af 1800-tallet (Cabet, Fourier, Owen m.fl.), var Dreier inde på de oplagte fordele ved fælles opdragelseshuse, storkøkkener, dampvaskerier osv., så kvinderne kunne frigøres til også at tage del i samfundets øvrige gøremål. Såvel opdragelsesspørgsmålet – forberedelsen til oplyst ligestilling og frihed – som omfordelingen af de materielle goder og tilrettelæggelsen af det nødvendige arbejde – forudsætningen for nye livsformer – lå Dreier meget på sinde: uden konkrete løsninger her var alt andet omsonst.

Det gælder også ægteskabet, som i Dreiers optik var fanget i pengenes (patriarkalske) magt og ideologisk-juridisk grundigt sovset ind i kirkens lære. Først når 'formueuligheden' er forsvundet, og de religiøse dogmer sat ud af spillet, kan ægteskabet basere sig på kærlighed og gensidige afgørelser samt vænne sig til, at ikke alle drømme varer evigt: "Skilsmisse og nyt giftermål bliver ligeledes lettere og lettere, og, skønt jeg ikke ser mig i stand til at bevise det, tror jeg tillige, bestandig hyppigere." (I,181) Og hvad kødets lyst angår: Glem alt om den ærbare Clara og hendes klostermoral, thi "beherskelsen af den sanselige drift må overlades til individernes fornuftige selvbestemmelse, støttet til kundskab om organismens velforståede trang og tarv." (I,179) Rigtige mænd og rigtige kvinder bør ikke høre mere vrøvl – men bemærk lige, at Dreier skriver dette 20 år før Brandes (*Hovedstrømninger I/Emigrantlitteraturen*, 1871/72) og 35 år før den store sædelighedsfejde!

Hvor kom alt det religiøse, kyske og æstetiske opstyltede sludder fra? Jo, såmænd bl.a. fra en vis Kierkegaard, som Dreier i sine manuskripter gav en kort og skarp karakteristik, der ender således: "Fornemmelig måtte denne stilist gøre indtryk på svage, ulogiske, men åndslivlige individer, altså på fruentimmer; dette har også for

Udsnit fra en af Bjørn Nørgaards gobeliner til Dronning Margrethe "Ældre Glyksborgere". Her ses et udsnit, hvor arbejderbevægelsens start bliver skildret – og hvor der også er blevet plads til Dreier.

en stor del været tilfældet; se fx Clara Raphael..." (III,440) – I *Aandetroen og den frie Tænkning* fra 1852, Dreiers filosofisk mest ambitiøse og rebelske skrift, fortsætter han angrebet på 'den kierkegaardske retning' og andre af tidens korsfald for den himmelvendte opbyggelighed og verdensfjerne idealisme, inklusive H. C. Ørstedes *Aanden i Naturen*, der også får et fur i de efterladte manuskripter (bind IV).

Samfundets Reform

Frederik Dreier var vel fantast i den forstand, at han overalt, hvor han boblede over med ideer, var langt mere dristig og radikal end nogen i sin samtid, og derfor forblev det meste (det hele?) i realiteten luftkasteller og udkast. Men han ville regulære reformer, konkrete forandringer: når de så var gennemført og afprøvet, måtte man se, hvad der yderligere skulle til. Derfor er han fuld af praktiske ideer, eller i det mindste fuld af ideer til at ændre

praksis: inden for det felt, man kan overskue, må man uhildet lade fornuften råde, analysere sig frem til omsættelige løsninger og prøve sig frem. Hellere i dag end i morgen, og af samme grund satte Dreier sig aldrig hen for at udtænke store utopier og udarbejde vældige planer for det ideale og endegyldige samfund.

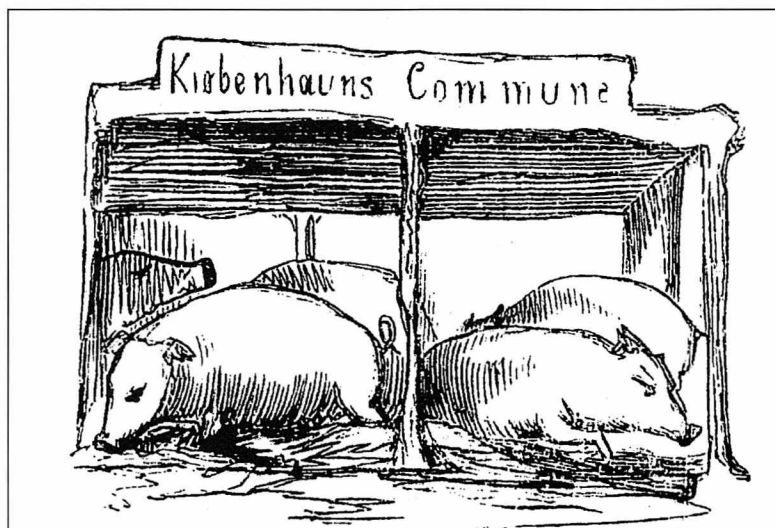
Han var udmærket bekendt med flere af de teoretikere, som Marx og Engels senere i *Det kommunistiske Manifest* (1848) betegnede som 'utopiske socialister' og afskrev i lyset af deres egen 'videnskabelige socialisme' (Saint-Simon, Fourier, Owen m.fl.), men selv var han ikke opsat på at slå ind på den vej. Sporene kunne også skræmme, for havde Dreier kendt David Frederik Spichmanns danske utopi fra 1843, *Grundtræk til en fuldkommen lykkelig Stats Organisation i et nyt forhen ubeboet Land*, ville han have taget sig til hovedet. Både fordi Spichmann ikke forholder sig til praksis og givne vilkår, men udarbejder skrivebordsillusioner, "tilegnet

de landsmænd, der agter at udvandre" (bogens undertitel), og fordi han er så naiv og udi-alektisk at tro, at der findes eller lader sig tilvejebringe en endegyldig ideal tilstand, som man derpå blot skal leve lykkeligt i til evig tid. Dreier ved godt, hvor han vil hen, i hvilken retning udviklingen må (bør) gå, men ikke hvor den egentlig fører hen. Desuden ville han kun have haft foragt tilovers for Spichmanns stærkt kristelige, asketisk-nøjsomme ideer om et mønster-samfund, hvor alle nok var lige og uden ejendomsrettens forbandelser, men hvor alt også var så ens, småt og gennemkontrolleret, at der knap var plads til at rokke med ørerne – måske til inspiration for Kim Jong-Il! Til alt held – både for Spichmanns eftermæle (også han døde ung som 25-årig) og for eventuelle drømmere blandt de danske udvandrere – gik Spichmanns utopi fuldstændig i glemmebogen og kendes i dag nok kun, fordi Michael Helm midt i 80erne stødte på et af de få bevarede eksemplarer og genudgav det i Gyldendals Kulturbibliotek (1987; jf. min gennemgang i *Den bedste af alle verdener*, 2001, pp. 129-136).

En enkelt ting går dog igen fra Spichmanns utopi til Dreiers helt anderledes forslag og initiativer, således som de fra marts 1852 til februar 1853 tog form over 24 numre af tidsskriftet *Samfundets Reform*, som Dreier selv skrev, redigerede, udgav og distribuerede gennem det sidste år før sin død. Og det er *renlighed*, eller rettere manglen på samme og de deraf affødte ideer til at gøre noget ved sagen. Spichmann havde jo frit slag,

for hans mønsterlandsbyer kunne starte *from scratch* ude i den uberørte natur med masser af lys, luft og rent vand, mens Dreier måtte forholde sig til virkeligheden i sin by København. De to artikler om *Communalsvineriet* handler ikke kun om behovet for en gennemgribende fornyelse og omlægning af den kommunale renovation og vandforsyning, men også om en lige så nødvendig demokratisk reform af kommunens forvaltning, så folket på alle måder kom i fokus.

Man gør sig i dag dårligt klart, hvor uhumsk der har været i den lille, befæstede hovedstad med åben kloakering i gaderne, rådne gangbrætter, stinkende latriner (hvis indhold 'natmændene' skvulpede rundt med på utætte vogne) og en mængde opstaldede dyr i baggårdene, ofte oppe i husene. Dreier beder om "gasbelysning i stedet for tranlygter, varmeledning gennem et helt hus fra ét eneste ildsted i stedet for kakkelovnsvæsenet, et vandledningssystem i stedet for småbrønde, ledning af vand op i husenes etager i stedet for vandslæberiet, et kloaksystem i stedet for hus-

Stillebens-Stykke, tegnet af Peter Vandal

Denne lille Skizze (vide "*Samfundets Reform*") udmærker sig især ved, at den paa en slaaende Maade gjengiver Originalen.

(Corsaren 619, 30. juli 1852)

Corsarens hilsen til Dreier i anledning af hans artikler om *Communalsvineriet* i *Samfundets Reform*.

lige møddinger, kommunal gaderensning i stedet for den småborgerlige" (II,168). Korruptionen og ligegyldigheden var enorm, så der måtte en nyordning af magistraten, byggende på frie, almene valg; men skulle det have effekt, måtte man ændre ejerforholdene, så privateje blev til fælleseje, så banklån med ågerrente blev erstattet af gensidig kredit osv. – for "sandheden er, at alt søleri, al nød og elendighed i vor kommune og overalt er en følge af kapitalens herredømme over arbejdet, og at man derfor så hurtigt som muligt bør ophæve dens politiske enevælde, for at nøde den til at anerkende menneskerettighedernes krav." (dateret 14. aug. 1852; II,206)

Der blev også fra Dreiers side fremlagt ideer til en universitetsreform, hvor studenterne skulle deltage i valget af deres lærere og af universitetets ledelse, og hvad skolesystemet angik, skulle der mere naturvidenskab ind på bekostning af latin og græsk, danskundervisningen omlægges fra "noget blot formelt til noget reelt, fra stilistik til begrebslære", og undervisningen i religion afskaffes og for moralens vedkommende erstattes af "læren om menneskenes virkelige pligts- og retsforhold i et samliv, der i det væsentlige hviler på alles fælles interesse og solidaritet" (II,25f). Ak, og vi har stadig kristendomsundervisning og hverken lidt almen religionshistorie eller idéhistorie her 150 år senere!

Det område, hvorpå Dreier mest målrettet og energisk gjorde en indsats, teoretisk-agitatorisk som praktisk-organisatorisk, handlede om oprettelsen af arbejderforeninger og – længe før andelstanken kom til Danmark fra England – dannelsen af indkøbsforeninger eller forbrugsforeninger. Han skrev om begge i *Samfundets Reform*, gik selv med i Haandværkerdannelsesforeningen og Foreningen for Arbejdsklassens Vel (valgt til repræsentantskabet) og tog initiativ til dannelsen af Foreningen for billige Livsfornødenheder. Princippet var overalt det grunddemokratiske 'organisering nedefra', hvad enten man gik sammen om faglige, kulturelle (dannelsesmæssige) og samfundsmæssige interesser eller om fælles indkøb af basale levnedsmidler. Om begge sider kan man

læse meget mere i Pernille Stenners bidrag i *Frederik Dreier og samfundets reform*, der udkom samtidig med den store udgave af de *Samlede Skrifter 1-5*, der også har Hanne Nørregaard Posselt, Niels Finn Christiansen og Morten Thing som udgivere. Kan man få fat i Svend Erik Stybes disputats *Frederik Dreier. Hans liv, hans samtid og hans sociale tænkning* (Munksgaard 1959), er der også gods at hente dér.

Afrunding

Mere vil jeg egentlig ikke sige her: meningen med disse tidsglimt er nemlig at opfordre enhver med lyst og motiveret hang til – i fortid som nutid (og fremtid!) – at bedrive *social kritik* til at læse Dreier eller i det mindste læse *mere* om ham og hans virke, især på skrift. Et virke, som står mærkeligt i historien, for i samtiden kom han aldrig for alvor til at spille en rolle: dels døde han ung og uden stærke 'medsammensvorne' til at tage over, dels var der for få egentlige og alvorligt berørte håndværkere og arbejdere til at udgøre en bevægelse, der turde, kunne og ville løfte en socialistisk reformbevægelse af den type, som Dreier lagde op til.

Det er en floskel, der er gentaget et utal af gange, og som udgiverne af Dreiers værk heller ikke kan undgå, nemlig at han kom for tidligt og var en usædvanlig, genial, men også ensom foregangsmand, der talte for døve øren – og straks efter sin død blev pakket nænsomt ind i tavshed. Louis Pio kendte ham ikke, nævnte ham aldrig med et ord, og der skulle en mere skarp-sindig (og historisk dannet) generation i den tidlige arbejder- og socialismebevægelse i 1870erne til for at *genopdage* Dreier og *posthumt* indskrive ham i bevægelsens store historie. Med pomp og pragt, men selv iklædt lånte fjer. De kulturradikale lå også længe på hjul, men Georg Brandes fik dog i 1902 ristet en rune, der bl.a. rummer karakteristikken 'fuldstændig fri for uklarhed' – unægtelig en sjældenhed i den danske suppedas.

Det er sandt, at han kom for tidligt, og måske især gjorde det ved at dø så ung: havde han som en anden Arafat haft

mulighed for at holde ud og holde sig i live, var det ikke Louis Pio, men Frederik Dreier, der havde organiseret den bevægelse, der blev til fagforeninger og parti – og hans forfatterskab ville have udviklet sig i en langt mere disciplineret og afklaret retning og formentlig gjort ham til en af korporationstankens, demokratibevægelsens og socialismens store tænkere – langt fra Lenin, volden og pamperiet. Han havde stoffet i sig, men fik reelt en virk-

ningshistorie, som er lig nul. Som sådan er det lidt mærkeligt at sidde med hans samlede værker i en i enhver henseende pragt-udgave – en generøs gestus i en ellers ugenerøs tid – og vide, at alt dette først kom til at spille en vis rolle længe efter hovedpersonens sortie.

Men læs ham nu!

To portrætter af Frederik Dreier
fra det satiriske blad Corsaren.
Begge fra 1852